

Stig Colbjørn Nielsen

Agersø Møllelaug og Museumsforening

Agersø Mølle

Håndbog for Historie og Drift

Agersø Mølle

Agersø Møllelaug og Museumsforening

Med særlig tak til Dansk Møllerforening

*Udateret foto af Agersø Mølle fra driftstiden med møller
Carl Carlsen på galleriet*

Stig Colbjørn Nielsen

Agersø Møllelaug og Museumsforening

Agersø Mølle

Håndbog for Historie & Drift

Kolofon

Agersø Mølle **Håndbog i Historie & Drift**

Den automatiserede analyse af et værk med henblik på at indhente oplysninger, især om mønstre, tendenser og sammenhænge ("Text and Datamining") er forbudt.

© Stig Colbjørn Nielsen, Agersø, 2026

Forlag: BoD · [Books on Demand GmbH](#),

Hellerup, Danmark

Fremstilling: BoD · [Books on Demand GmbH](#),

Überseering 33, 22297 Hamborg, Tyskland

Sat med Footlight MT Light

Redigering & grafik: "Story House Agersø"

Cover: EasyCOVER ©

Illustrationer: © Forfatteren &

© Agersø Møllelaug og Museumsforening

1. udgave, 1. oplag

ISBN: 978-8-7430-2496-5

Kopiering af denne bog må kun finde sted på institutioner eller virksomheder, der har indgået aftale med Copydan Tekst & Forlaget Books on Demand, BoD, og kun indenfor de rammer, der er nævnt i aftalen.

1. afdeling:

Baggrund, historie og kultur

Kapitlerne 1 til 4

2. afdeling:

Sikkerhedsinstruktion

Kapitlerne 5 til 7

3. afdeling:

Driftsinstruktion & Manual

Kapitlerne 8 til 9

4. afdeling:

Hvis man vil vide mere

Kapitel 10 til 14

Indholdsfortegnelse

Side:

1: Indledning:

Agersøs historie	11
Prolog	12
Om bogens forfatter	14

2: Agersø Mølle:

Kort beskrivelse af møllen	15
Møllehistorie i overblik	19
Historie & personer	22
En møllerdatter fortæller	29
Agersø Bageri	34
Stubmøllen på Helleholm	45

3: Beskrivelse af Agersø Mølle:

Møllens bygning & teknik	52
Omgivelserne	61

4: Agersø & møllen:

Betydning for det moderne Agersø	66
Turister og andre besøgende	68
Uofficielt sømærke	69

5: Drift & sikkerhedsinstruktion – Værd at vide:

Krav for at arbejde med møllen	72
Ansvarsfordeling	73
Møllebygger, møller og svende	74

6: Drift & sikkerhedsinstruktion – Vigtigt at vide:

Ulykker, brand, personsikkerhed	81
Evakuering	83
Sikkerhed for publikum	84
Sikkerhed for personale	86
Stormberedskab	88

Hvem kontaktes og af hvem	91
Vindstyrker & drift	92
7: Drift & sikkerhedsinstruktion – Definitioner:	
Vigtige ord & begreber	95
Vingerne	102
Logbog	104
8: Drift & sikkerhedsinstruktion – Møllen arbejder:	
Igangsætning af møllen	106
Standstøtning af møllen	109
Publikum i møllen	110
Svikling (<i>sejlføring</i>)	113
Signalgivning	120
Kværnene	125
Krøjtning	132
Vindenergi & belastning	136
Bildning og afbalancering	139
9: Drift & sikkerhedsinstruktion – Vedligeholdelse:	
Smøring	144
Rengøring	150
Forårsklargøring	155
Efterårsklargøring	158
Vintertilsyn	163
Tørkeperioder	165
Stilstandsperioder	166
Intern uddannelse	167
10: Baggrundviden for interesserede:	
Litteratur & links	171
Uddannelse til møllebygger	174
11: Ordensregler:	176

12: Short English Summary:	178
13: Lokalhistorisk museum Historiestalden:	182
14: Efterskrift:	183

Agersø By set fra luften i foråret 2026

1. afdeling:

Baggrund, historie og kultur Kapitlerne 1 til 4

Kapitel 1 ~ Indledning: Agersøs historie

Forhistorien er repræsenteret ved et par langdysser fra stenalderen, sten med skåltegn fra bronzealderen og utroligt mange arkæologiske fund, hvoraf mange kan nydes på det lokalhistoriske museum, Historiestalden.

Navnet, Agersø, går tilbage til jernalderen (*vikingetid*). Mandsnavnet Agger, altså "Aggers ø," er oprindelsen til øens navn. Agger var, sandsynligvis, en af Harald Blåtands vigtigste stormænd, så på den måde er der en tæt relation mellem Agersø og Trelleborg ved Slagelse. I middelalderkongen, Valdemar 2. Sejrs jordebog, er øen oplistet, og Agersø var en del af krongodset frem til 1666, hvor øen blev solgt og var privatejet indtil grundloven 1849. Øens spændende historie byder også på det eneste vellykkede bondeoprør i Danmark, nemlig i 1774.

Kystbatteriet ved Omø Sund blev anlagt i 1808 under Englandskrigene for at spærre for fjendtlig sejlads gennem Omø Sund og ind i Østersøen via Smålandshavet; men reelt for at beskytte det kongeligt privilegerede kanonbådspirateri. I nyere tid er Agersø indirekte portrætteret i filmklassikeren "Alarm i Østersøen," som foregår under besættelsen i 1943; men hvor det meste af Agersøs befolkning optrådte som statister. Også filmen "Guld og grønne skove" har Agersø med og beskriver den evige konkurrence mellem Agersø og Omø.

Det moderne Agersø er i 2026 en af Danmarks 27 Småøer med blandet helårsbeboelse, erhverv, flexboliger, campingplads og sommerhuse.

Kapitel 1 ~ Indledning:

Prolog

En håndbog om Agersø Mølle? Kan man ikke bare slå det hele op på nettet? Er Agersø Mølle overhovedet interessant, for der er da så mange møller i Danmark? Endda en mølle på en fjern ø ude i den dybeste provins? Hvorfor i alverden forsøger nogen at bevare sådan noget gammelt og forældet stads? Selvfølgelig kan det meste; men ikke alting, slås op på Internettet. Det bliver blot hurtigt noget uoverskueligt roderi. En håndbog er nem at bruge både til et hurtigt overblik; men også til fordybelse og varig glæde.

Blandt Danmarks mange møller er Agersø Mølle som type en "Hollandsk Gallerimølle." Måske man ikke ved første blik ser det; men Agersø Mølle rummer rigtig meget, som gør, at den alligevel skiller sig en hel del ud fra det almindelige. Den er noget helt særligt. Det gælder både i historie, opbygning, teknik og nutidig brug.

Bogens tilblivelse har kun været mulig ved at tage udgangspunkt i Niels Elmo Andersens "Driftsinstruktion for Agersø Mølle" fra 2015. Niels har velvilligt stillet sit materiale til rådighed for denne håndbogs tilblivelse.

Bogen, du sidder med i hånden, er en håndbog, altså et opslagsværk for alle med interesse for danske møller i almindelighed og Agersø Mølle i særdeleshed. Netop fordi bogen på denne måde også er et dagligt værktøj for Agersø Møllens personale og museumsforeningens bestyrelse, så kan nogle af kapitlerne selvfølgelig også forekomme at være meget tekniske.

En yderligere bagvedliggende årsag til, at denne håndbog er blevet skrevet, er ønsket om at fastholde viden om de gamle håndværk som møller og møllebygger. Som for så mange andre gamle håndværk, har man ikke siden 1970 kunnet blive uddannet med svendebrev eller eksamensbevis som hverken møller eller møllebygger. Det gør erfaringsopsamlingen vigtig.

Skal man være med til at passe eller drive en historisk vejrmølle som Agersø Mølle, så er det alligevel bydende nødvendigt med både en viden om de gamle håndværk og en større eller mindre erfaring med at passe og drive en gammel, historisk vejrmølle. Hverken viden eller erfaring kommer af sig selv. Denne håndbog giver mulighed for at erhverve sig den nødvendige mindsteviden. Agersø Mølles ejere, Agersø Møllelaug og Museumsforening, har naturligvis ansvaret for, at dem der vil, så også får den nødvendige viden, og at denne viden bliver vedligeholdt.

Viden er blot ikke tilstrækkeligt. Der skal også erfaring til, og den kommer ikke af sig selv. Principielt foregår opbygning af erfaring ved sidemandsoplæring. Det vil sige ved, at de, der har fået tilstrækkelig teoretisk viden, skal følge en eller flere af de mere erfarne møllere eller møllepassere i arbejdet og på et tidspunkt godkendes. Det lyder måske omfattende? Det er det ikke; men det handler først og fremmest om sikkerhed. Samtidig kan det også være vældig hyggeligt at følge med de mere erfarne møllere og møllepassere. Det behøver bestemt ikke at være tørt og kedeligt, og så kan det være lidt sjovt at få beskidte fingre en gang imellem.

God fornøjelse med håndbogen –

Agersø Møllelaug og Museumsforening

Kapitel 1 ~ Indledning: Om bogens forfatter

Stig Colbjørn Nielsen er en alsidig forfatter og fortæller, som med sikker hånd bevæger sig mellem skønlitteraturens dybde og faglitteraturens præcision. Hans omfattende forfatterskab er kendetegnet ved en rød tråd af menneskelig nysgerrighed og historisk bevidsthed, hvad enten han udforsker fiktionens universer eller dokumenterer virkelighedens fortællinger. Han er bl.a. uddannet faghistoriker fra Aarhus Universitet.

I denne bog retter han blikket mod Agersø Mølle og forener sin fortællelyst med indgående research. Med en evne til at gøre lokalhistorien levende og vedkommende for både øboere og besøgende, cementerer han sin position som en formidler, der mestrer både den poetiske og den oplysende tekst.

Han bor selv på Agersø i ”Story House Agersø” og arbejder med et internationalt udsyn; men altid med rødderne solidt plantet i den gode historie. Stig Colbjørn Nielsen er næstformand i Agersø Møllelaug og Museumsforening (*museumsforeningen*).

Kapitel 2 ~ Agersø Mølle: Kort beskrivelse af møllen

Møllen som type er en såkaldt **"Hollandsk Gallerimølle"** bygget efter gammelt hollandsk forbillede fra renæssancen. Det vil sige, at underetagen er en grundmuret bygning, som bærer møllens krop og hat med vinger og det hele. I underetagen modtages kornsækkene, som så hejses op til kværnene. Når kornet er kværnet, kommer melet ud i underetagen, hvor det straks kommer i sække.

På etagen lige over den murede underetage findes omgangen, eller galleriet, som det egentlig hedder. Fra galleriet kan man ved håndkraft krøje (*dreje*) møllens

hat og vinger op i den rigtige vinkel mod vinden. De fleste møller af samme type har oppe på siden af møllehatten en såkaldt vindrose, som ved vindens tryk alene kan dreje hatten i den rigtige vinkel. Agersø Mølle har aldrig været udstyret med en vindrose.

Det er også fra galleriet, at der sættes vindbrædder og klude (*sejl*) på møllens vinger, så man kan udnytte vindenergien optimalt ved mange forskellige vindstyrker.

Agersø Mølle har to langsomt roterende skråkværne med hver to møllesten. Kværnene er til at male mel på. Møllen har to kværne, så der kan males to forskellige kornsorter eller til to forskellige typer mel eller foder samtidig.

Der er også en hurtigløbende skallekværn, som bruges til at afskalle primært byg til svinefoder og havre til hestefoder. Skallekværnen blev imidlertid også tidligere brugt til at afskalle hvede, så der kunne males helt kridhvidt hvedemel. Den type mel var meget populært i tiden frem til lige efter 1. verdenskrig.

Teknikken inde i møllen skal omforme vindenergi til bevægelsesenergi. Vingerne er fast monteret på en næsten vandret aksel, som roterer med vingernes hastighed. Via en udveksling, eller gear, kan denne energi overføres til en lodret hovedaksel. Fra den lodrette aksel kan man så ved udvekslinger, eller gear, styre hastigheden og overføre energi til kværnene efter behov.

Møllens underetage er i mursten på et hårdt fundament. Alt andet i møllen er af træ undtagen en glideskinne under hatten og nogle få eftermonterede bærejern. Møllestenene er udført i et støbt stenmateriale. Tidligere

var de fleste møllesten i danske møller, måske også Agersø Mølle, udhugget af en særlig velegnet klippeart fra omegnen af Sheffield i England eller fra Norge og senere fra egnene omkring Rhinen i Tyskland.

Udvendigt er møllen tækket (*beklædt*) med træspåner.

